

ANUARIO BRIGANTINO

2021

N.º44

ANUARIO BRIGANTINO

Fundado por D. Francisco Vales Villamarín

Comité Científico

Ángel Arcay Barral (director)

Xosé M.ª Veiga Ferreira (subdirector)

Alberto López Fernández (secretario)

Martín Almagro Gorbea

Fernando Alonso Romero

Manuel Ares Faraldo

Manuel Ma de Artaza Montero

Pablo Cancelo López

Marta Colón Alonso

Concepción Delgado Corral

Alfredo Erias Martínez

M.ª Jesús Lorenzo Modia

Carmen Manso Porto

Xosé Luís Mosquera Camba

Manuel Núñez Rodríguez

James Duran/Séamas Ó Direáim

Carlos Pereira Martínez

Antonio Raúl de Toro

Daniel Lucas Teijeiro Mosquera

Xesús Torres Regueiro

José Manuel Vázquez Mosquera

Sempre no recordo (†):

José Antonio Fernández de Rota

Antonio Meijide Pardo

José Antonio Miguez Rodríguez

Xulio Cuns Lousa

José García Oro

Luis Monteagudo García

Xosé Ramón Barreiro Fernández

Colaboradores técnicos:

Yosune Duo Suárez

Martín Fernández Maceiras

Silvia Muíño Naveira

José Luis Pariente

Ermita Rodríguez Pérez

EXCMO. CONCELLO DE BETANZOS

2021 n.º 44

Dos traballos asinados
responden os seus autores;
dos demais, a dirección do
ANUARIO BRIGANTINO

Data límite de admisión de
orixinais:
31 de MARZO

REDACCIÓN E INTERCAMBIO

Concello de Betanzos
Arquivo e Biblioteca Municipais

Rúa Emilio Romay, 1
15300 Betanzos, A Coruña

Tlf. 981 77 36 93
anuariobrigantino@betanzos.net

O *Anuario Brigantino* é unha revista de investigación, editada polo Concello de Betanzos. A presentación e a aceptación de traballos implica a cesión automática de dereitos de publicación por parte do autor, tanto en formato papel como en Internet.

Está considera na categoría “C-Normal” segundo a valoración do Ministerio de Cultura e clasificada así mesmo pola UNESCO (080000, Multidisciplinares. Humanidades). Aparece tamén integrada nas seguintes bases de datos: RISO e ISOC, esta realizada polo *Centro de Información y Documentación Científica* (C.I.N.D.O.C.) do C.S.I.C; DICE (*Difusión y Calidad Editorial de las Revistas Españolas de Humanidades y Ciencias Sociales y Jurídicas*); DIALNET (*Portal de Difusión de la Producción Científica Hispana*); RILM *Abstracts of Music Literature* (*Repertoire International de Litterature Musicale*); MIAR (*Matriu d'Informació per a l'Avaluació de Revistes*); LATINDEX (*Difusión y Calidad Editorial de las Revistas Españolas de Humanidades y Ciencias Sociales y Jurídicas*); *Ulrich's Periodicals Directory*; REBIUN (*Red de Bibliotecas Universitarias Españolas*); CARHUS Plus + 2018; RESH (*Revistas Españolas de Ciencias Sociales y Humanidades*).

Cuberta:

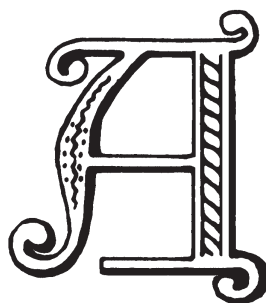
*Debuxo dun fragmento da fonte da
Diana Cazadora de Betanzos deseñada
por Pedro Villar.*

Contracuberta:

*Debuxo a partir fotografía de Ferrer
"Vendedoras na rúa da Porta da Vila".*

*Deseño da cuberta, composición e
maqueta: Yosune Duo Suárez.*

*Depósito legal: C-680/96
ISSN: 1130-7625
Imprime: LUGAMI*

ÍNDICE

* Gravados rupestres no concello de Paderne, polo GRUPO DE ARQUEOLOXÍA DA TERRA DETRASANCOS.....	11
* Dous machados de tope inéditos do Museo das Mariñas e o «Grupo 29» de Luis Monteagudo, por JOSÉ SUÁREZ OTERO.....	23
* Un pequeno puñal de espigo inédito del Museo das Mariñas: sobre armas, imagen y “representación” en los inicios de la Edad del Bronce, por JOSÉ SUÁREZ OTERO.....	33
* Nuevos elementos arqueológicos en Coirós (A Coruña), por DAVID FERNÁNDEZ ABELLA.....	41
* Ara romana de Perbes <i>Conventus Lucensis</i> , provincia Hispania Citerior, por FELIPE ARIAS VILAS e M. ^a DOLORES DOPICO CAÍNZOS.....	55
* Revisións y actualizacións del <i>corpus</i> de inscripciones romanas de Galicia (Hispania citerior), por JUAN MANUEL ABASCAL.....	59
* La Virgen de la Leche de Santa María de Conxo, por CARMEN MANSO PORTO.....	101
* Benfactores de la provincia de A Coruña: Los legados a los Establecimientos de Beneficencia Provincial (II), por MANUEL FIAÑO SÁNCHEZ.....	151
* Los Verederos de Betanzos 1789-1831, por ANDRÉS MOSQUERA GALÁN.....	177
* Crónica del Somatén Armado en el Partido de Betanzos (1920-1932), por JOSÉ LUIS CRESPO GARRIDO.....	185
* 10 anos do Memorial Carlos López García-Picos: a homenaxe de Betanzos ao seu músico máis internacional, por JAVIER ARES ESPÍÑO.....	233
* La restauración del retrato de Carmen Echeverría-Olaverri pintado, por Víctor Morelli, por CREA Restauración S.L.....	243
* A Porta da Vila de Betanzos: a súa demolición e ensanche, por DANIEL LUCAS TEIJEIRO MOSQUERA.....	267

* Os deportados galegos nos campos de concentración da Alemaña nazi (1940-1945). O caso da comarca de Betanzos, por ALBA GARRIDO FERNÁNDEZ e CARLOS LOZANO GONZÁLEZ.....	307
* “ <i>En las orillas del Sarela</i> ”. Exclaustración, xardín e literatura no pazo de San Lourenzo, por RICARDO VARELA.....	321
* A representación da tecnoloxía no parque do Pasatempo de Betanzos. Análise do mergullador e do dirixible, por YOSUNE DUO SUÁREZ.....	339
* Luis Cortiñas (1900-1987). Nacionalismo, republicanismo, condena e exilio, por XESÚS TORRES REGUEIRO.....	357
* As obras particulares no Arquivo municipal de Betanzos (1931-1962), por ÁNGEL ARCAÏ BARRAL.....	453
* Actualizando a tradición: uns Xogos Florais do século XXI, polo grupo PESQUEDELLAS.....	479
* ACONTECEMENTOS DO ANO.....	487
* ENTIDADES CULTURAIS.....	519
* Presentación do Anuario Brigantino 2020, por ANTOLÍN SÁNCHEZ PRESEDO.....	537
* Presentación do anuario brigantino 2020: palabras de despedida do seu director (15 de outubro de 2021), por ALFREDO ERÍAS MARTÍNEZ.....	551
* Homenaxe a Alfredo Erías, pola REDACCIÓN DO ANUARIO BRIGANTINO.....	559

As obras particulares no Arquivo municipal de Betanzos (1931-1962)

ÁNGEL ARCAY BARRAL*

Resumo

Breve análise dos 3634 expedientes da serie de obras particulares do Arquivo municipal de Betanzos, datados entre 1931 e 1962, a través dos que poderemos comprender a evolución urbana da cidade, coñecer os proxectos máis destacados do momento e pór en valor un patrimonio arquitectónico que polo contexto da época non sempre é tan valorado como o doutras épocas precedentes.

Abstract

Brief analysis of the 3,634 files from the series of particular works of the Municipal Archive of Betanzos, dated between 1931 and 1962, through which we will be able to understand the urban evolution of the city, learn about the most outstanding projects of the moment and value an architectural heritage that context of the time is not always as valued as that of other previous times.

1.- Introducción

Durante o verán do 2021 tiven a sorte de traballar, grazas á empresa Xercode Media Software S.L., no Arquivo municipal de Betanzos. O obxectivo do traballo era describir parte da serie de obras particulares, unha das máis extensas de todo o fondo documental, e continuar o labor doutros investigadores e investigadoras que xa tiñan estudado, en conxunto ou en detalle, as diferentes licenzas de obras concedidas polo Concello de Betanzos ao longo da súa historia.

Mención especial merece o traballo de Mónica Vázquez Astorga *La arquitectura de los años treinta y cuarenta en Betanzos (A Coruña): Su compromiso con el ideario moderno* publicado nesta revista no ano 2008, que prosegue a estela doutros anteriores, como o asinado por Ignacio Cabano para referirse á arquitectura de González Villar (1985).

Neste caso, o proxecto comezaría coa descrición dos expedientes de 1931 e continuaría cronoloxicamente ata o remate do contrato, chegando no mes de setembro aos rexistros referidos ao ano de 1962, completando un total de 33 unidades de instalación descritas. Mais hai que ter en conta que a propia serie abarca máis de mil unidades de instalación, comezando os expedientes no primeiro cuarto do século XIX e sendo unha serie aínda activa que recibe documentación derivada do traballo diario da Administración municipal.

***Ángel Arcay Barral** (Betanzos, 1988) é licenciado en Historia pola Universidade de Santiago e mestre en Arquivos pola Universidade do Porto (Portugal). Dende xullo do 2022 ocupa o cargo de director da Biblioteca municipal Castelao de Betanzos, o Arquivo municipal de Betanzos e o Museo das Mariñas. Conta con varios anos de experiencia noutros centros documentais e entre as súas investigacións destacan as obras referidas ao Parque do Pasatempo, á historia local e ao caso das mulleres espontáneas, co que ven de gañar o VI Premio Hume de Investigación.

De primeiras, estes anos de posguerra non parecen os máis prolíficos para sacar adiante grandes obras de arquitectura e seguramente na memoria colectiva das betanceiras e betanceiros non sobresaen demasiados edificios desta época, mais isto seguro que ten relación co estilo arquitectónico que estaba en voga nese momento. Dende os anos vinte existía unha expansión do movemento racionalista, tamén coñecido por movemento moderno noutros países e liderados por iniciativas como a Escola da Bauhaus ou o arquitecto francés Le Corbusier. A diferenza de períodos anteriores, o estilo racionalista busca unhas construcións sinxelas e funcionais, afastadas da excesiva decoración doutras correntes, onde a preponderancia da razón na motivación da construción sería un dos seus piares. Este estilo, e incluso as súas peculiaridades galegas, tiveron gran importancia en cidades como A Coruña e moitos dos arquitectos que alí traballaban exportaron os seus ideais a moitas das obras betanceiras, deixando entre nós un regueiro de pequenas construcións xeométricas, sinxelas e, malia todo, moi chamativas.

Tal e como explican Vázquez Astorga (2008: 356) ou Agrasar (2001), a chegada das vangardas e deste estilo moderno foi máis formal que visual, e débennlle boa parte do traballo a arquitectos que se formaran nas correntes eclécticas e racionalistas do cambio de século mais que rapidamente se incorporaron á linguaxe —moderna como é o caso de Bescansa, Estellés, Rodríguez Losada, Tenreiro ou o propio González Villar—. A chegada da Guerra Civil supón un problema para o avance das obras destes arquitectos vinculados ao movemento moderno e inflúe a nivel xeral no traballo de moitos deles.

Aínda que é moi complexo acoutar unicamente nun estilo ou nunha corrente a todas as obras que se realizan na cidade de Betanzos, é interesante achegarse á contextualización que os teóricos fan sobre as circunstancias desta época, para explicar, por exemplo, que *el lenguaje funcional de la nueva vanguardia europea inició una renovación de la arquitectura gallega, hasta sufrir, como en el resto del panorama nacional, un estancamiento en posguerra. En los años cuarenta se produce una vuelta a una inspiración en los estilos históricos, principalmente en el pasado barroco, buscando una pretendida identidad nacional. Habrá que esperar, en el filo de los sesenta, para que se retome el interrumpido discurso arquitectónico moderno* (Vázquez Astorga, 2008: 357).

Non é o obxectivo deste traballo facer un complexo estudo das circunstancias arquitectónicas que se teñen dado no Betanzos do século XX nin o estudo técnico das diferentes edificacións, como si que teñen feito outros autores, senón que a razón do estudo será presentar as liñas principais da documentación no referido á presenza de arquitectos, á expansión urbana dese momento ou ás motivacións de moitas das obras para poder facilitar, agardamos que nun futuro próximo, a realización de novas investigacións que afonden neste senso.

2.- Os arquitectos

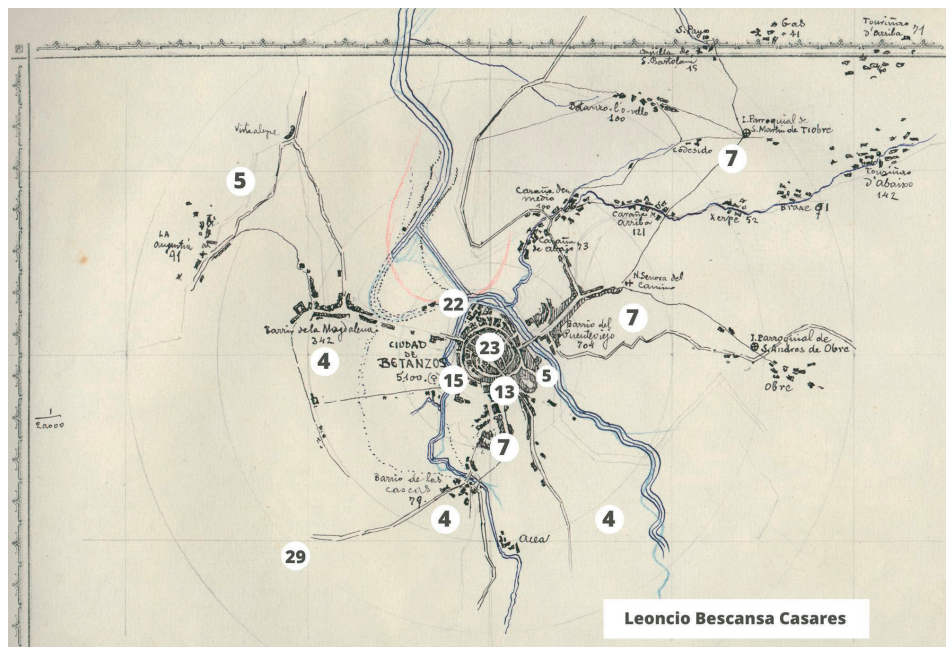
Moitas das liñas que decoren o Betanzos de posguerra virán dadas polo traballo dos arquitectos que proxectaron as súas obras na cidade. Hai que ter en conta que de todos os procedementos que aparecen nos expedientes descritos, a inmensa maioría fan referencia a obras menores, amaños puntuais das casas, peche de leiras ou reparacións de alpendres. En porcentaxe serán moi baixos os exemplos de obra de nova planta que se vaian a

construír neste período, pero seguindo as biografías dos arquitectos que se acheguen a Betanzos poderemos comprender algo máis da tradición construtiva deste tempo.

Os dous arquitectos que máis traballan na cidade durante estes anos son Leoncio Bescansa e Antonio Tenreiro, con case 150 obras cada un deles. A maiores, Peregrín Estellés, man dereita de Tenreiro en boa parte das súas obras, asinou oito proxectos na cidade garela, todos na década dos anos corenta. Tanto Bescansa como Tenreiro son dous exemplos de arquitectos que beben da obra doutros colegas modernistas para acabar engrosando o grupo do eclecticismo e, de forma lóxica, ir evolucionando cara postulados racionalistas.

Leoncio Bescansa Casares proxecta en Betanzos un importante número de vivendas en Infesta ou na Avenida Jesús García Naveira, das que algunhas aínda persisten na actualidade, sobre todo na parte baixa da rúa. Conta tamén con encargos como o de construír unha vivenda de labradores no camiño de carro que vai da Magdalena á fonte da Cangrexreira, para Gumersindo Teijeiro Loureda; asina tamén unha edificación singular da cidade como é a vivenda-oficina de Enrique del Río Carreró na antiga estrada de Herves a Fontán, no chamado Camiño da Estación, ou encárgase da construción, a petición de Andrés Vasco Vázquez, do edificio destinado á industria de serrar madeiras nos xuncais próximos á estación de ferrocarril.

A través deste mapa (fig. 1) poderemos ver como están distribuídas as obras de Leoncio Bescansa nesta época, chamando a atención especialmente o número de obras realizadas en Infesta —e que para o caso consideramos tamén cas de Montellos, Requián, Vila de Suso, Xanrozo e Guiliade— contando un total de 29 intervencións nesta parte do municipio.

Tenreiro, González Villar, Moltó e Iglesias Atocha foron durante parte da súa traxectoria, arquitectos municipais da cidade da Coruña, o que fala tamén da súa calidade e do seu peso dentro do panorama arquitectónico galego. Pola súa banda, Bescansa foi tamén arquitecto municipal en Lugo e Santiago de Compostela (así como de Córdoba e outras institucións galegas de ámbito provincial ou eclesiástico); Estellés foi o encargado de dirixir as obras do Ministerio de Facenda na Coruña durante máis de tres décadas; Nemesio López encargouse da arquitectura ferrolá durante varios anos e Rodríguez-Losada foi a cabeza visible da arquitectura da Deputación da Coruña durante corenta anos¹.

Arquitecto	Número de proxectos
Leoncio Bescansa	145
Enxeñeiro Escribano Blesa	11
Peregrín Estellés	8
Enxeñeiro Fernández Manso	11
Juan González Cebrián	19
Rafael González Villar	1
José María Iglesias Atocha	16
Nemesio López Rodríguez	13
Manuel Andrés Reboredo López	5
Santiago Rey Pedreira	18
Eduardo Rodríguez Losada	6
Enxeñeiro Agrónomo J. Rodríguez Sardiña	1
Antonio Tenreiro	139
Antonio Vicens Moltó	14

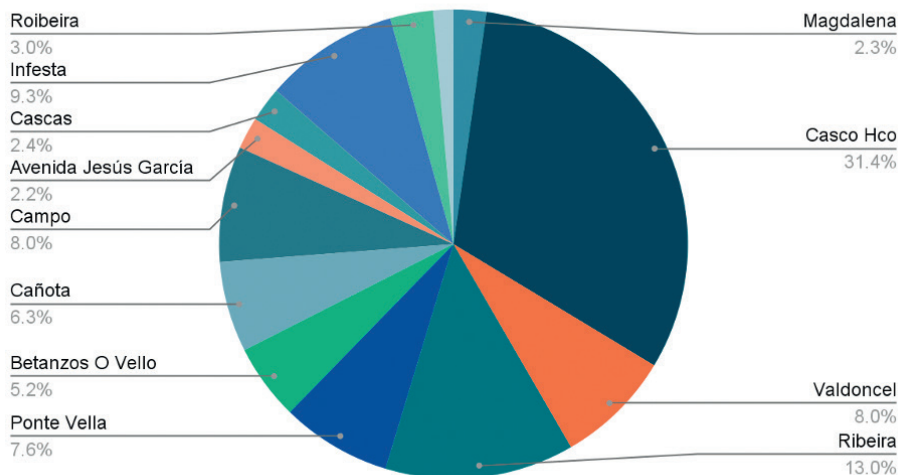
Ao estudo desta realidade arquitectónica betanceira haberá que sumarlle a contribución de varios enxeñeiros que tamén asinan proxectos de construción. Un será o realizado polos enxeñeiros agrónomos Escribano Blesa e Fernández Manso, encargados de construír unha vivenda rural con bodega na finca do Carregal, propiedade de Jesús Carro Becerra, dentro dun programa do Ministerio de Agricultura e do Instituto Nacional de Colonización. Outro proxecto asinado por un enxeñeiro será o que rubrique J. Rodríguez Sardiña para cumprir a vontade de Raúl Fernández Meás, en representación da S.A. Española de Fomento del Lúpulo, para construír o antigo secadoiro de lúpulo na estrada a Madrid.

3.- As localizacións

Segundo coa división neses grandes grupos que empregamos para os mapas de Bescansa e Tenreiro, podemos dicir que as variables para un resumo xeral das intervencións que houbo en Betanzos neses anos, entre 1931 e 1962, non difire demasiado das localizacións nas que foron contratados eses arquitectos.

Como as propias obras non inclúen unicamente a construción de edificacións de nova planta senón que tamén contempla todo tipo de amaños, é lóxico pensar que habería máis intervencións naqueles barrios máis populosos. A grosso modo, podemos establecer as seguintes porcentaxes:

Obras particulares (1931-1962)

O lugar que conta con máis intervencións é o propio casco histórico, a antiga cidade amurallada, que acubilla un milleiro de intervencións tanto nas vivendas como nos locais comerciais que abarrotaban as antigas rúas gremiais betanceiras. Destacan exemplos como o asinado por José Granero Lagoa, que solicita autorización para reformar a fachada da casa e construír dous escaparates no número 45 da antiga rúa José Antonio Primo de Rivera, instancia que acompaña dunha fotografía, algo non moi habitual nas solicitudes. Con varias fotografías da Porta do Cristo tamén presenta Francisco Sanmartín Rivas a solicitude para restaurar a casa número 102 da rúa da Ribeira e a propia porta. Outros comercios que fan melloras son a farmacia Couceiro, que en 1941 quere reformar a fachada do depósito farmacéutico ampliando o proxecto formulado por Leoncio Bescansa; o antigo comercio Álvaro Juan, onde o seu propietario presenta varias solicitudes para mellorar o local; ou José Brea Fraga que solicita reformar o posto número 38 do mercado para instalar nel unha carnicería.

O segundo lugar da vila no que se realizan máis intervencións é o barrio da Ribeira, contemplado este como a suma tamén do peirao e a travesía da Mariña, aínda que non chegan a ser medio milleiro de obras, a metade se o comparamos coas rúas da cidade amurallada. Para esta zona, ademais das melloras nas vivendas e construción de varios edificios que aínda se conservan na actualidade, atopamos obras de interese como a

solicitada por Victor García Castiñeiras para que lle concedan un galpón do Matadoiro para instalar unha “máquina universal para el preparado de madera y otros bancos de trabajo” ou o de María Alonso Lorenzo que ten a intención de construír unha fábrica de bloque vibrado nesa mesma zona. No contorno do Matadoiro tamén quererá instalar unha fábrica de elementos de formigón vibrado Enrique del Río Carreró, outra das figuras principais da arquitectura betanceira neste período, por ser o responsable municipal desta cuestión. Haberá tamén tres expedientes da empresa Serrerías del Mandeo S.L, solicitando permisos para construír galpóns ou un garaxe nos xuncais.

E como xa advertimos, o terceiro punto do municipio que máis obras concentra sería o entramado formado polas parroquias de Santiago de Requián e Santo Estevo de Piadela, sumando case trescentas peticións de obras, moitas delas de obra nova, especialmente na zona de Infesta. Nesta zona tamén haberá varias solicitudes para construír almacéns e naves industriais, destinadas á fabricación de viño ou ao serradoiro de madeiras, onde chega a intervir Peregrín Estellés. Entre as obras de menor envergadura gustárame destacar a solicitada por Antonio Arcay Fernández, o meu bisavó, que en 1944 solicita construír a súa casa no lugar de Montellos, con proxecto de Leoncio Bescansa, e dez anos despois pide permiso para transformar a palleira de madeira por outra de ladrillo que se conservou ata fai uns anos.

Segundo a orde das intervencións, o barrio que ocupa a cuarta posición desta clasificación sería o do Valdoncele, complementado coas casiñas da Galera e da Feira Nova. Trátase dun barrio que non mudou demasiado a súa fisionomía, máis alá das modificacións producidas pola destrución da antiga Ponte Nova, desaparecendo varios edificios que convivían pegados ao tramo inicial da ponte. Boa parte dos arquitectos mencionados anteriormente traballan neste lugar e destacan obras como as melloras realizadas por Juan Migal Docampo, José López González ou Francisco Porto Porto nas súas bodegas, xa que a zona da Galera aínda conserva na actualidade a súa relevancia dentro do mapa vitivinícola betanceiro coas súas adegas do viño do país.

O quinto lugar é o ocupado por todas as obras que se realizan na praza dos Irmáns García Naveira e o seu contorno máis inmediato, a Avenida Linares Rivas e a rúa do Rollo, da Alhóndiga ou de Arxentina, unha zona que naquel momento aínda non acadara o desenvolvemento urbanístico que ten na actualidade. Nesta zona concéntranse todas as obras en cafeterías que existen nese momento, como a solicitada por Josefa Turrau Bugallo para reformar o café Universal no número 10 da Avenida Linares Rivas; as que pide Francisco Lousa Dapena para mellorar a cafetería do Liceo Recreativo; a de Celestino Luís Crespo para o Bar Cheíño do número 2 da Avenida Linares Rivas ou a de Marcelino Álvarez Dopico para reformar o mostador do quiosco onde está instalado o Bar Maíno. Hai tamén expedientes para obras realizadas en establecementos emblemáticos da cidade e que están situados nos soportais da praza do Campo, como son o Capitól ou o Casanova, ou outros como o Ideal ou o Chirri. Existe tamén unha solicitude acompañada de fotografía presentada por Antonio Blanco Viñas para poder colocar unha vitrina de madeira e cristal, con iluminación fluorescente interna, para expoñer propaganda do cine e fotografía, no ángulo interior dos soportais, aparecendo parte da antiga casa de Águeda García Iribarne, que tamén solicita nun expediente facer o peche da súa finca. Do seu

irmán, de Juan Jesús García Iribarne, existen algunhas solicitudes, como a que rexistra para construír dous miradoiros no alto da casa número 8 da praza dedicada ao seu pai e ao seu tío.

Seguramente un dos expedientes máis senlleiros deste fondo será o que se crea coa solicitude de Agustín Concheiro Golpe en 1946 para contar coa autorización que o levará a construír, baixo o proxecto de Peregrín Estellés, a pista de baile que xestionou na Avenida Linares Rivas, coñecida popularmente como pista Rey Brigo.

Segundo o volume de intervencións realizadas, o seguinte barrio sería o que chamaremos da Ponte Vella, que comprende todo o terreo entre a Ponte Vella e a Igrexa dos Remedios, é dicir, a rúa de Saavedra Meneses, a praza de Enrique IV ou a rúa da Nosa Señora do Camiño, reunindo case dúscentas cincuenta obras particulares neste territorio. Antecede na lista ao contorno de Betanzos O Vello (Touríño, Xerpe, Braxe, etc.) que conta con cen licenzas concedidas menos e nas que predominan sobre todo as peticións para melloras relacionadas cos traballos agrícolas como poden ser a construción de alpendres ou hórreos, a construción de galiñeiros ou a hixienización e saneamento das casas.

Cuns datos similares atoparíamos a todo o conxunto da Cañota, a rúa das Monxas, os Ánxeles ou a Cruz Verde, onde ademais das obras habituais, existen peticións para mellorar o convento, para o cine Capitol e, sobre todo, para mellorar a condución das augas nesa zona.

O seguinte conxunto sería o composto pola Avenida de Castela e a súa baixada ata Roibeira, que malia non chegar ao cento de proxectos si que conta con obras de consideración, como a que xa vimos para construír o secadoiro de lúpulo ou varios amaños no local da Casilla.

Por número de obras o seguinte conxunto será o do barrio das Cascas, onde case todos os encargos son para reformas ou construcións de vivendas, e aparecen tamén solicitudes como a de Avelino Souto Martín para construír un almacén no número 10 da avenida Jesús García Naveira e que remataría instalando o seu negocio ao lado da fonte das Cascas.

Para a avenida dedicada ao filántropo existen unhas setenta obras rexistradas, nas que tamén destacan os proxectos realizados por Juan Jesús García, como a construción do hórreo nas hortas do Frade, na parte posterior do seu garaxe localizado na avenida, así como algunhas melloras para esta instalación que posuía anteriormente o seu tío Jesús García Naveira. Desta época serán tamén varios dos edificios racionalistas da parte alta da rúa, como aínda rezan as datas na súa fachada, xa estudados nesta revista por Mónica Vázquez Astorga (2008).

En cantidades similares á avenida Jesús García Naveira e ao barrio das Cascas estará o da Magdalena, concentrando neste perímetro as construcións realizadas na Avenida da Coruña, na avenida Fraga Iribarne, na Condomiña, na Cangrexreira e na zona da estación do ferrocarril. Neste apartado estarán as propostas realizadas por Andrés Vasco

para a construción e posterior mellora do serradoiro de madeiras, varios expedientes das Industrias Núñez solicitados por José Núñez Lisarrague, entre eles o do peche da finca da súa industria ou a construción dun transformador eléctrico; outra de Antonio Núñez Piroto para ampliar as oficinas do serradoiro mecánico pertencente tamén á familia; ou as de Agustín Núñez Corral para diversas melloras na fábrica.

Nese novo ensanche da Magdalena tamén haberá espazo para novas industrias, como a instalada por Manuel Rey Ruanova, que en 1949 solicita construír un galpón para destinar a taller na rúa da Magdalena, no que gardar os coches que vaia reparar. Outra familia importante neste lugar será a dos De la Fuente Nistal, das que hai memoria de varias solicitudes para mellorar as vivendas familiares na parte traseira do parque municipal.

Entre as obras de menor importancia haberá que destacar as das melloras nas casas, como o que asinou a miña avoa, María López Salorio, en nome do seu pai, Antonio López Taboada, para refacer o piso do balcón da fachada posterior da casa número 8 da rúa da Magdalena. Catro anos antes, en 1941, o meu bisavó tiña solicitado reparar o tellado da súa bodega sita na mesma casa.

Por último, a zona que conte con menos intervencións, será a que combina o lugar das Angustias con Illobre e Castro Pontellas, que non chega ao medio cento de intervencións. Entre as máis curiosas destacan a solicitada por Manuel Lauda Arcay para transformar en cuadras unha bodega do lugar da Torre de Illobre, propiedade da Condesa da Maza.

Lugar	N.º obras
Alhóndiga, Rúa da	18
Ana González, Rúa de	73
As Angustias	3
Ánxeles, Rúa dos	29
Arxentina, Rúa	54
Betanzos O Vello	14
Brabío	11
Braxe	11
Camiño da Estación	1
Campo da Feira	5
Cañota	25
Caraña	82
Casas Novas	14
Casas Vellas, Praza	1

As Cascas	75
Castela, Avenida de	78
Castro de Unta, Rúa	5
Castro Pontellas	32
Castro, Rúa do	4
Cervantes, Rúa de	43
Condomiña	5
Cruz Verde	36
Enrique IV, Praza de	33
Feira Nova	2
Fonte de Unta, Rúa	4
Fraga Iribarne, Avenida	1
Galera, Rúa da	21
Graña	8
Guiliade	51
Illobre	3
Infesta	192
Irmáns García Naveira, Praza	139
Jesús García Naveira, Avda.	69
Lanzós, Rúa de	21
Linares Rivas, Avenida	33
Magdalena	53
Manuel Naveira, Rúa de	28
Mariña, Rúa da	120
Méndez Núñez	71
Montellos	3
Monxas, Rúa das	61
A Nosa Señora do Camiño	48
Nova, Rúa	66
Pardiñas, Rúa de	61
Peirao, Praza	4
Peixaría	23
Ponte Nova	12
Ponte Vella	2
Pozo, Rúa do	4
Primo de Rivera, Rúa de	16
Progreso, Travesías do	33
Quiroga, Rúa de	54
Ribeira	287

Rivalta (Pontellas)	3
Roibeira	4
Roldán, Rúa de	70
Rollo, Rúa do	7
Rúa Mandeo	56
Saavedra Meneses	101
San Francisco	6
Sánchez Bregua	81
Sánchez de Taibo, Rúa de	31
Santa María, Rúa de	69
Santiago, Rúa de	8
Tiobre	10
Torre, Travesía da	27
Touriñao de Abaixo	28
Touriñao de Arriba	7
Travesa, Rúa	219
Valdoncel	224
Viúxe	1
Xanrozo	27
Xeneral Franco, Praza do	17
Xerpe	13

4.- As obras

Como xa avanzamos, non todos os expedientes contemplan a construción de novas vivendas e edificios, nin van acompañados de planos e fotografías que ilustren graficamente as melloras vividas na cidade. A inmensa cantidade dos documentos que forman parte da serie recollen a solicitude e o permiso para realizar obras de menor importancia no interior das vivendas, para ir adaptando as súas casas á modernidade e aos novos hábitos hixiénicos.

Facendo unha busca rápida na base de datos creada podemos atopar que existen máis de douscentos expedientes que reflicten directamente a realización destas obras menores nas casas, seguidos en importancia polas obras de saneamento, xa que a partir do ano 1941 hai un interese especial por mellorar as condicións das casas, dos residuos que xeraban e da acometida das augas. Estes datos terán relación cos case setenta expedientes que hai referidos á acometida de augas das casas, xa sexa a través do entramado municipal ou de pozos que tamén aparecen nas solicitudes. E é que as normas da época comezan a incidir na necesidade desta mellora en todas as residencias, por iso haberá tamén case setenta expedientes que fagan referencia á necesidade de realizar obras para facer chegar a auga potable ás casas.

As construcións de obra nova rexistrada non chega aos douscentos casos, e resultan interesantes tamén os 58 documentos que fan referencia á reconstrución da vivenda.

Non hai que esquecer a tradición agrícola de Betanzos, por iso termos como “finca”, “hórreo” ou “alpendre” serán unha constante nas solicitudes presentadas ante o Concello de Betanzos. E pola contra, a tradición gremial, como xa comentamos, aparece recollida no importante número de comercios que solicitan melloras para mostradores, escaparates ou baixos comerciais da vila.

Nas melloras das cociñas, o máis habitual é a instalación das cociñas bilbaínas e só haberá unha petición que exprese directamente a necesidade de instalar unha cociña de gas. Será a presentada por Tomás Pérez do Porto no ano 1960 para a súa casa da rúa do Valdoncel.

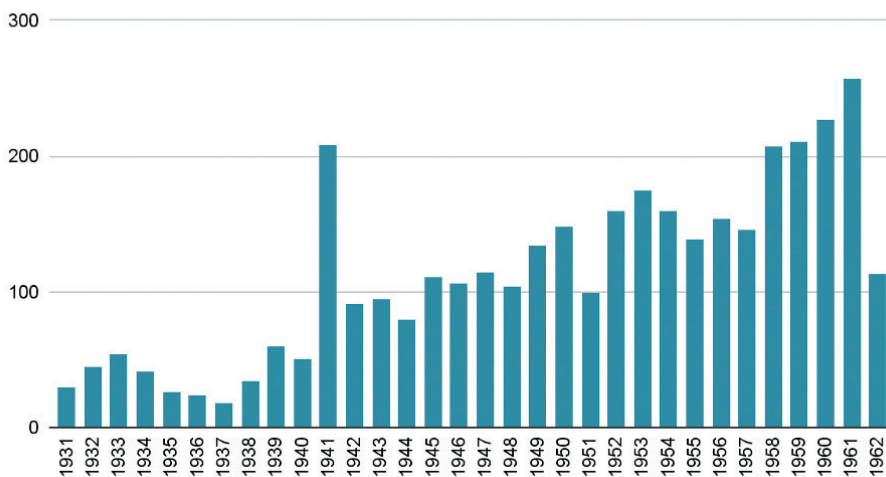
Tipo de proxecto	N.º obras
Obras na casa	210
Saneamento	206
Construír unha casa	191
Finca	152
Cociña	141
Reforma	138
Auga potable	103
Bodega	78
Peche	78
Escaparate	69
Acometida	67
Reconstruír a casa	58
Mostrador	51
Alpendre	48
Cuadra	44
Galpón	40
Industria	40
Comercio	29
Cheminea	23
Construír un edificio	21
Demoler	20
Forno	19
Instalar unha cociña bilbaína	17
Reparar a casa	11
Cine	7
Lúpulo	5
Casa de comidas	2
Reconstruír edificio	1

5.- A evolución

Outra variable que pode resultar de interese para analizar este tipo de expedientes é a súa evolución ao longo dos anos, xa que se incrementan parcialmente o número de solicitudes co avance dos tempos. Isto trátase dun dato que hai que coller con certa cautela, xa que o número de expedientes non irá unicamente ligado á prosperidade económica que permita realizar novas obras na cidade, senón que terá que ser entendido xunto á burocratización de moitos trámites ante as autoridades, á realización de melloras no urbanismo local —como a canalización das augas, onde as obras de saneamento iniciadas sobre todo a partir de 1941 marcan un claro auxe das peticións nun ano no que só hai unha ducia de construción de nova planta— ou ás propias circunstancias de cada momento, sendo menor as obras solicitadas nos anos do conflito bélico e nalgúns anos de posguerra en comparación co desenvolvemento económico do franquismo nos anos cincuenta.

A representación visual poderíamos establecela do seguinte xeito, sendo unha evolución practicamente progresiva ao decorrer dos tempos:

Evolución temporal das obras

6.- Conclusións

En definitiva, os expedientes de obras particulares permiten analizar a evolución practicamente diaria do crecemento da nosa cidade. A través das diferentes peticións dos veciños de Betanzos podemos comprender os cambios nas rúas e a modernización progresiva da nosa arquitectura. Por sorte, esta serie do arquivo municipal está practicamente descrita na súa totalidade, restando a día de hoxe uns poucos expedientes dos anos sesenta sen analizar, polo que resulta unha ferramenta sumamente interesante tanto para a xestión administrativa como para a investigación histórica.

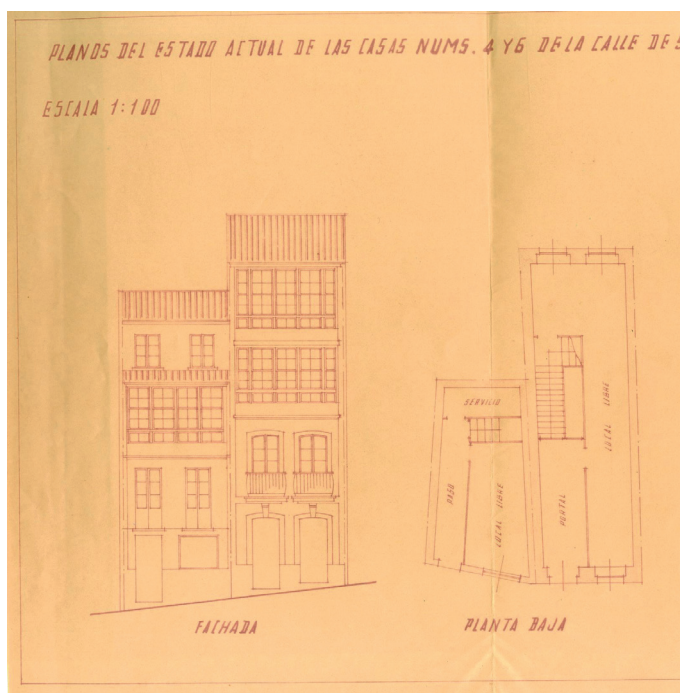
Foto da instancia presentada por Antonio Blanco Viñas solicitando permiso para colocar unha vitrina de madeira e cristal, con iluminación fluorescente, para expoñer propaganda do cine (AMB c.636_01)

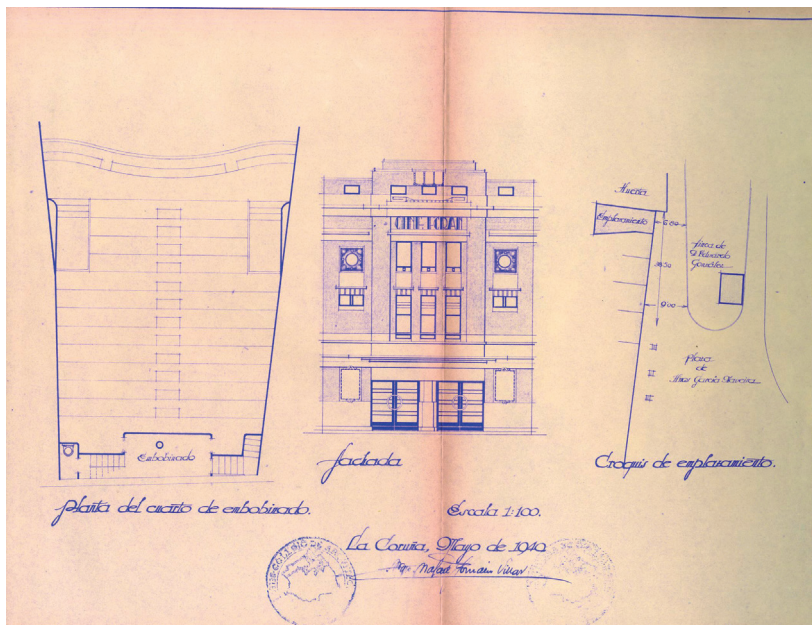
Fotografía da fachada que pretendía reformar José Granero Lagoa para construír dous escaparates no número 45 da rúa Travesa (AMB c.642_106)

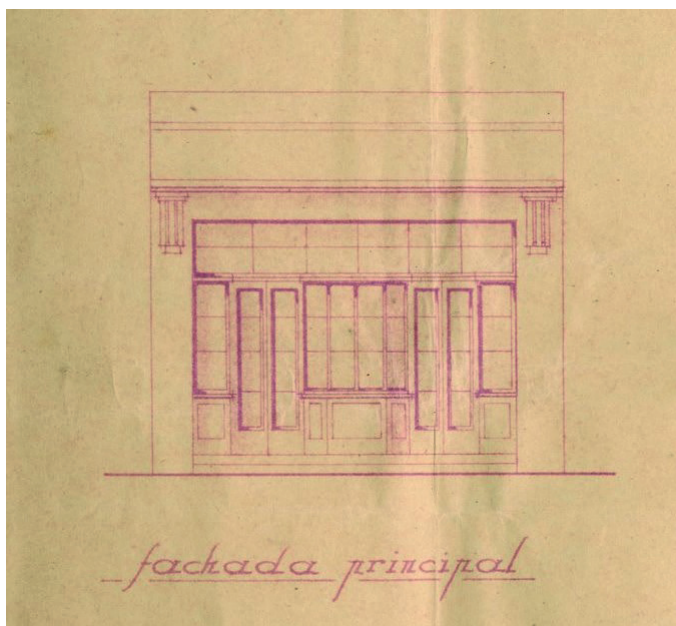
Fotografía dos escaparates que pretende reformar Luís Sánchez Carro no número 10 da antiga rúa Méndez Núñez (AMB c.641_89)

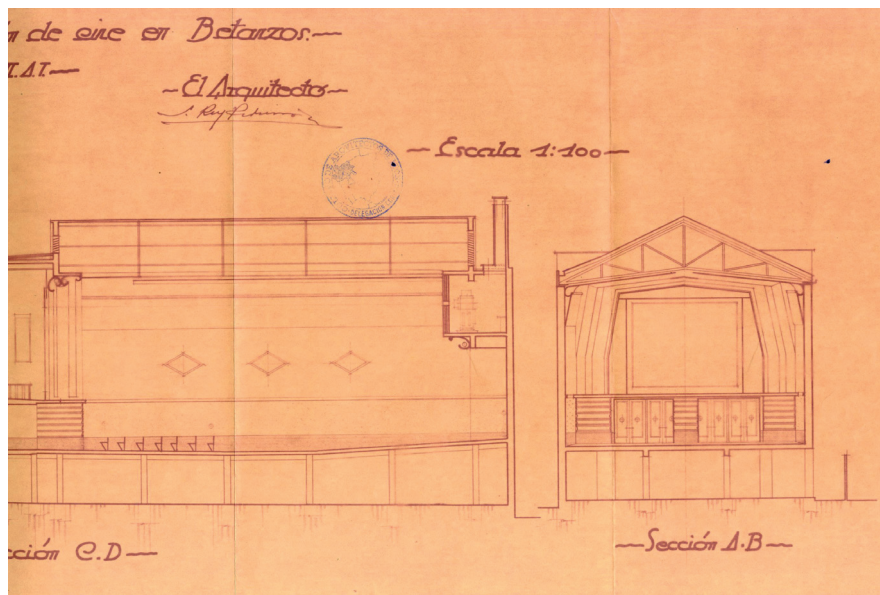
Plano da instancia presentada polos señores herdeiros de Hijos de A. Núñez solicitando autorización para construír unha casa de cinco plantas nos números 4 e 6 da rúa Sánchez Bregua

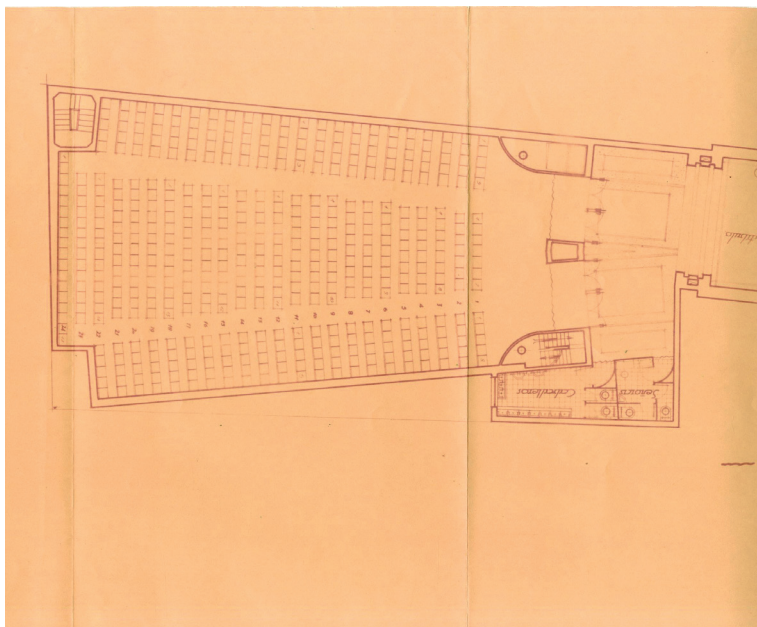
Plano do cine que pretendía construír Antonio Blanco Viñas nos números 5A e 5B da rúa dos Anxos (AMB, c.617_01)

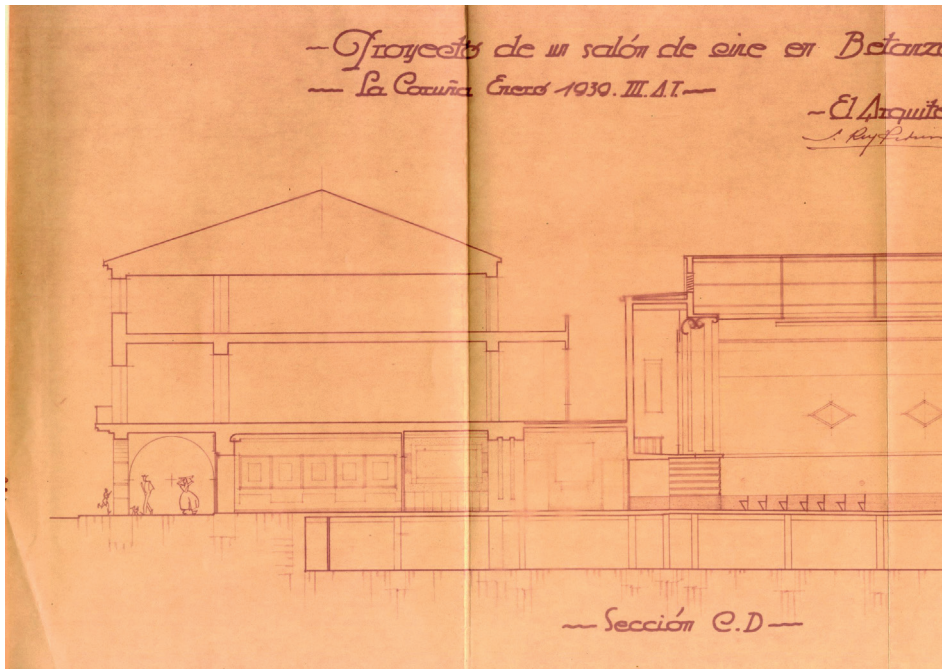
Plano do proxecto de Agustín Concheiro Golpe para construír un edificio destinado a pista de baile na Avenida Linares Rivas, con proxecto de Peregrín Estellés (AMB c.623_102)

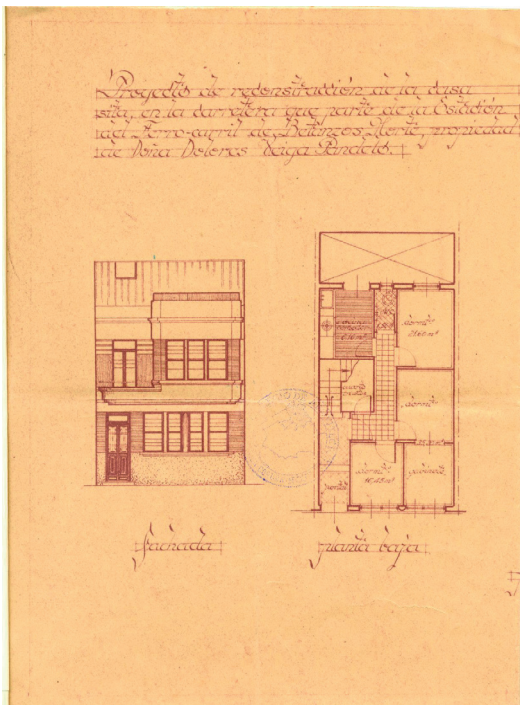
Plano do proxecto de Raimundo Montes Navaza para construír un cine na praza dos Irmáns García Naveira, con proxecto de Santiago Rey Pedreira (AMB c.3404_01) (1)

Plano do proxecto de Raimundo Montes Navaza para construír un cine na praza dos Irmáns García Naveira, con proxecto de Santiago Rey Pedreira (AMB c.3404_01) (2)

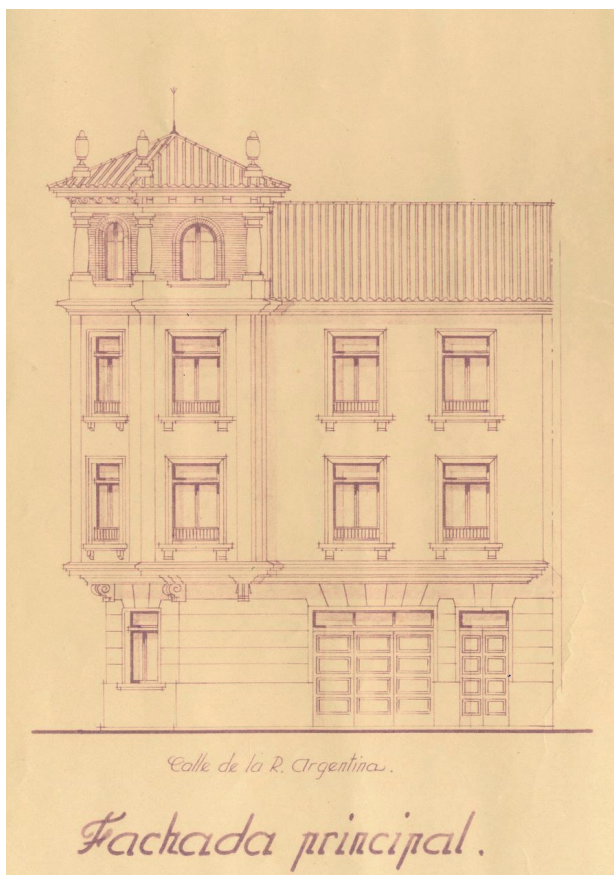
Plano do proxecto de Raimundo Montes Navaza para construír un cine na praza dos Irmáns García Naveira, con proxecto de Santiago Rey Pedreira (AMB c.3404_01) (3)

Plano do proxecto de reconstrución da casa de Dolores Veiga Pandelo en Infesta (AMB c.617_28)

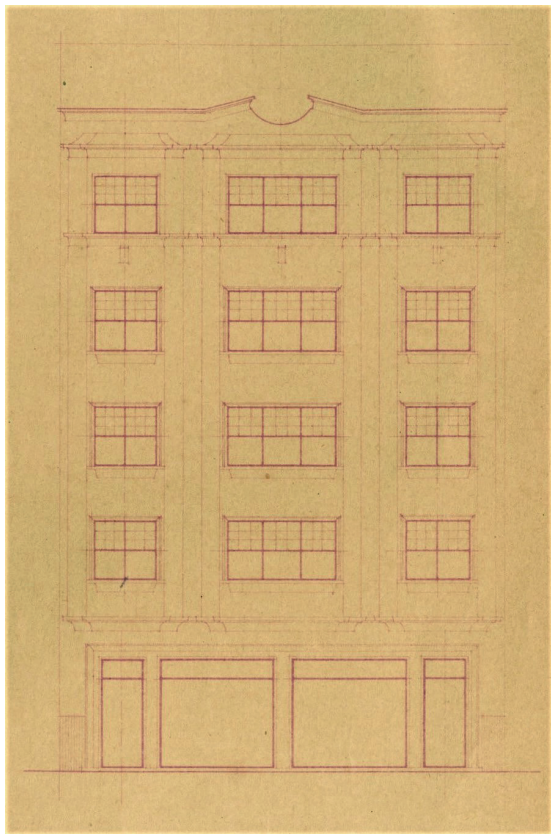

Plano do proxecto
presentado por Enrique del
Río Carreró para construír
unha vivenda-oficina
no Camiño da Estación,
con proxecto de
Leoncio Bescansa Casares
(AMB c.627_04)

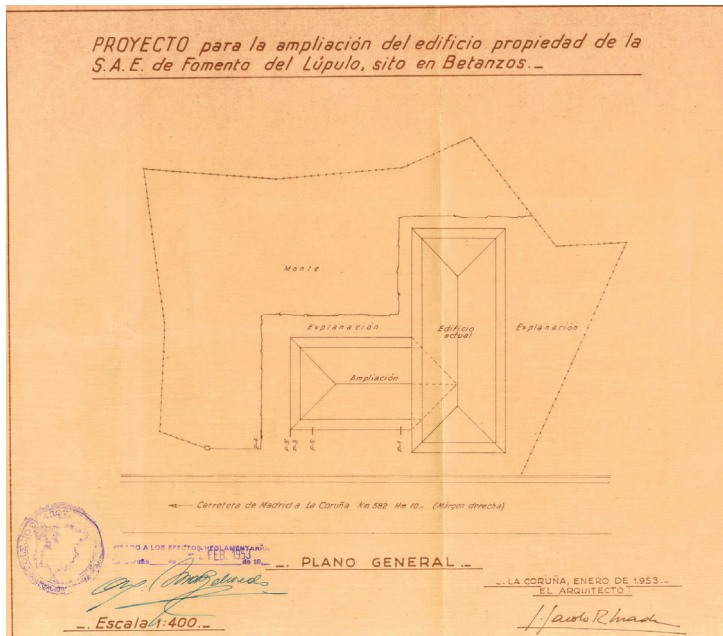

Plano do proxecto presentado
por Antonio Noguerol Otero
para construír un edificio na
antiga rúa Arxentina, con
proxecto do arquitecto
Antonio Tenreiro
(AMB c.634_41)

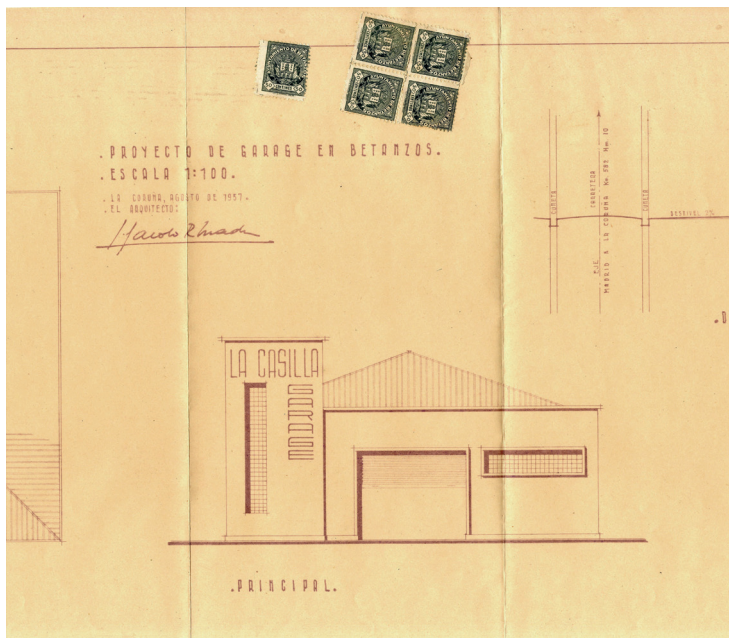
Plano do proxecto presentado
por Erundino Gallego Toirán
para construír un edificio na
avenida Jesús García Naveira,
con proxecto dos arquitectos
Santiago Rey e
Juan González Cebrián
(AMB c.626_01)

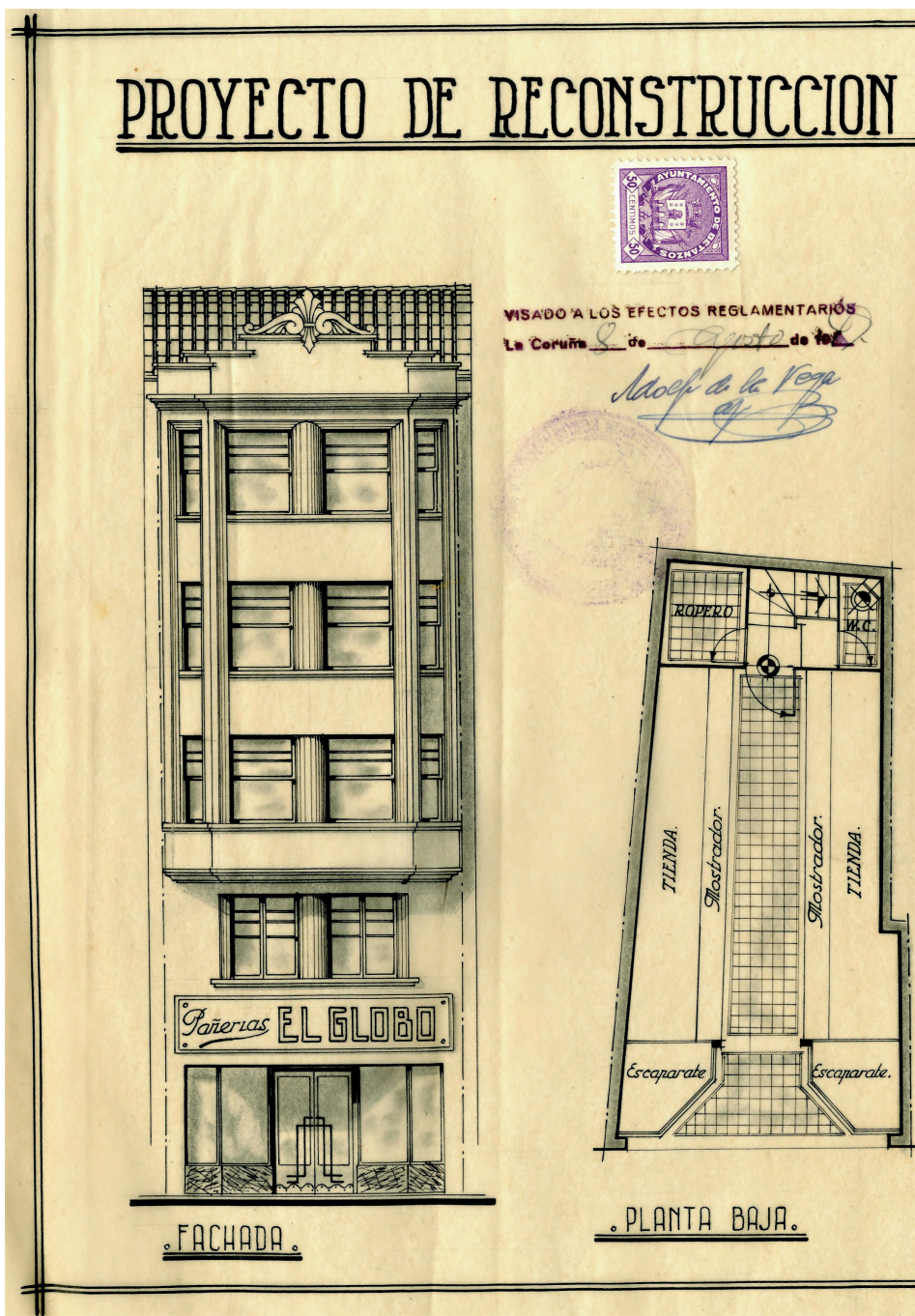
Plano do proxecto de Víctor Díaz Rodríguez para construír un edificio
destinado a cine no Picardel AMB c.615_01

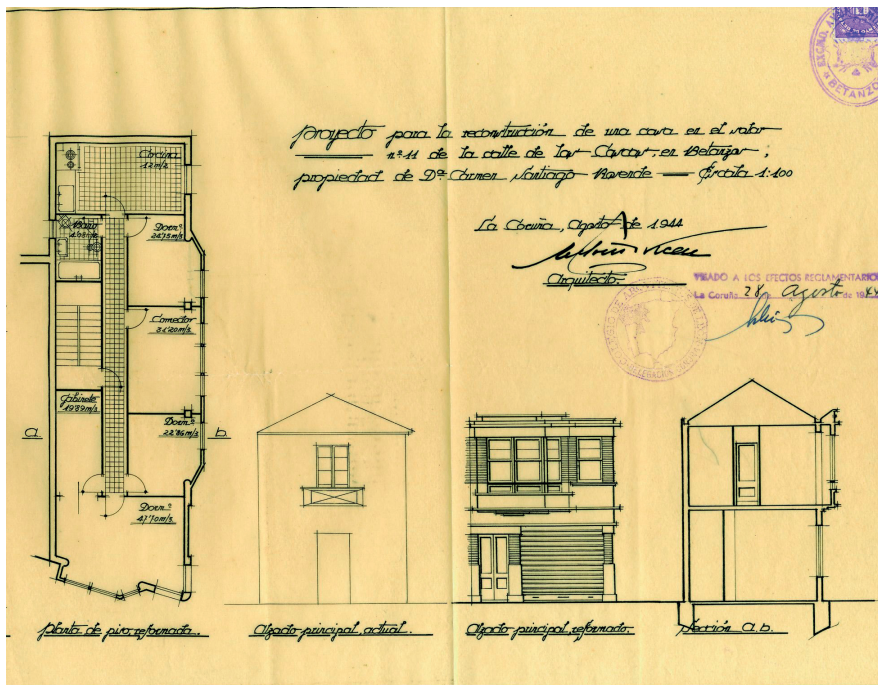
Plano do proxecto presentado por Luís Sevilla González para ampliar o secadoiro de lúpulo, con proxecto de Jacobo Rodríguez Losada (AMB c.630_03)

Plano presentado por D. Rafael Fariña Otero para construír un garaxe na estrada da Coruña a Madrid, con proxecto de Jacobo Rodríguez Losada (AMB c.635_60)

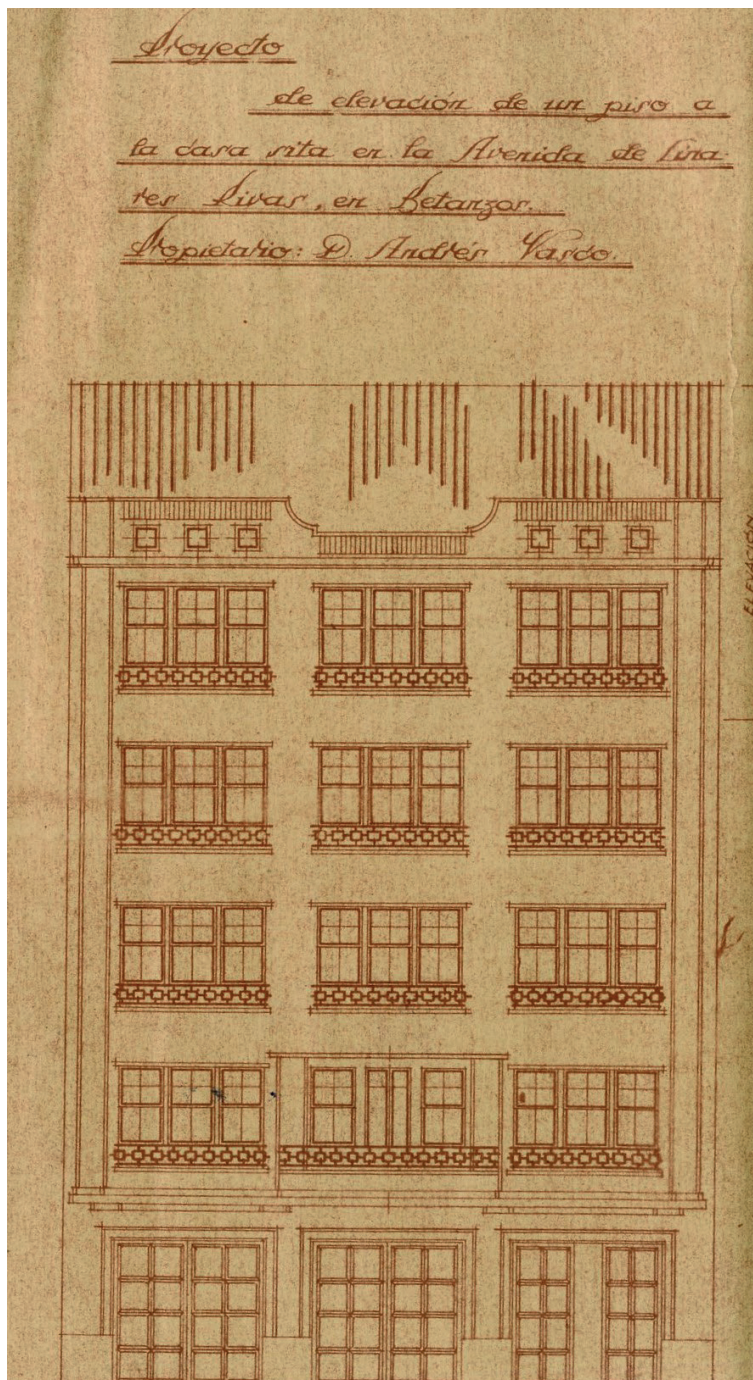
Plano presentado por D. José Veiga Roel solicitando autorización para reconstruir a casa número 2 da rúa Sánchez Bregua, con proxecto de Juan González Cebrián. (AMB c.624_110)

Planos do proxecto de construción da casa de Carmen Santiago Rosendo na rúa das Cascas, proxectado por Antonio Vicens Moltó (AMB c.621_21)

Proxecto da casa de Antonio Sánchez no lugar de Infesta

Proxecto de elevación dun piso á casa sita na Avenida de Linares Rivas
propiedade de Andrés Vasco

NOTAS

¹ Por non desviar a atención do lector non entraremos a realizar as análises das biografías particulares de cada arquitecto, mais para ampliar as filiacións institucionais dos diferentes persoeiros, recomendo encarecidamente o proxecto Art-Nouveau Coruña, do arquitecto Alberto Fuentes, centrado na difusión do patrimonio arquitectónico da cidade herculina dende as redes sociais.

BIBLIOGRAFÍA

- ABELLEIRA, M. (2016). *La arquitectura en Galicia durante la Autarquía: 1939-1953*. Tese de Doutoramento da Universidade da Coruña.
- AGRASAR-QUIROGA, F. (1992). “Cubismo y arquitectura racionalista: la vanguardia aceptada”, no *Boletín Académico*, n.º 15, pp. 33 - 41.
- AGRASAR-QUIROGA, F. (1994). “Rasgos diferenciales del racionalismo gallego: tradición y modernidad”, no *Boletín Académico*, n.º 18, pp.12 - 17.
- AGRASAR-QUIROGA, F. (2001). *La composición arquitectónica racionalista en Galicia: forma y esencia de la arquitectura gallega en los años treinta*. Tese de Doutoramento na Universidade da Coruña.
- BARRECHEGUREN FERNÁNDEZ, J. (2020). *Morriña de Cuba. A Coruña a través de sus palmeras*. Asociación Morriña de Cuba, Vigo.
- CABANO VÁZQUEZ, I. (1985). “La arquitectura de Rafael González Villar en Betanzos”, en *Anuario Brigantino*, n.º 8, pp.131-144.
- FERREIRO DÍAZ, C. (2016). “El hormigón en la arquitectura racionalista coruñesa. Un nuevo material para una nueva forma”, en *Tracería: revista de rehabilitación arquitectónica*, n.º 2, pp. 17 - 24.
- LOUZAO-MARTÍNEZ, F.-X. (2015). *Historia de la arquitectura en Galicia: del neoclasicismo a la autarquía*. Universidade da Coruña, Servizo de Publicacións.
- RÍO VÁZQUEZ, A. S. (2014). *La recuperación de la modernidad en la arquitectura gallega*. Tese de Doutoramento da Universidade da Coruña.
- RÍO VÁZQUEZ, A. S. (ed. lit.) (2021). *La Ciudad Jardín coruñesa: textos para un centenario*. Universidade da Coruña, Servizo de Publicacións.
- VÁZQUEZ ASTORGA, M. (2008). “La arquitectura de los años treinta y cuarenta en Betanzos (A Coruña): su compromiso con el ideario moderno”, en *Anuario Brigantino*, n.º 31, pp. 355 - 374.
- WALTER MUÑOZ, L. (2012). *Santiago Rey Pedreira: constructor de ideas*. Tese de Doutoramento da Universidade da Coruña.

NORMAS DE PRESENTACIÓN DE ORIXINAIS DO ANUARIO BRIGANTINO

Tema

O *Anuario Brigantino* é una revista de investigación nos campos da Arqueoloxía, Historia, Historia da Arte, Historia da Literatura e Antropoloxía, podendo admitir excepcionalmente outros, segundo o criterio do Comité Científico. O ámbito de investigación primará o marco xeográfico de Betanzos e a súa comarca, sendo extensible ao resto de Galicia. Está editada polo Concello de Betanzos e a súa periodicidade é anual.

Orixinais

Os orixinais deberán ser inéditos. Oportunamente e diante de traballos de especial interese, o Comité Científico poderá contemplar a publicación de traducións, a reedición de traballos raros e/ou antigos, así como edicións corrixidas e/ou aumentadas de traballos publicados fóra da revista.

Formato, lingua e soporte

Os traballos deben enviarse por correo electrónico a anuariobrigantino@betanzos.net. Os textos remitiránse en galego, castelán, portugués ou inglés en calqueira programa de procesador de textos (Word, Open Office e similares) e as fotos en formato JPEG ou TIFF.

Extensión e ilustracións

Unha vez maquetado co estilo propio do *Anuario Brigantino*, aconséllase que o traballo non supere as 25 páxinas, se ben o Comité Científico poderá establecer as excepcións que considere oportunas.

Autor-Autores

Engadirase unha nota biográfica do autor ou autores, que non exceda as 5 liñas maquetadas. Dita nota debe incluír o correo electrónico, a institución onde presten os seus servizos e a labor que desempeñan.

Sumario e Abstract

Os orixinais deberán acompañarse dun sumario ou resumo na lingua do traballo e outro (abstract) en inglés, que non deben exceder, cada un, das 10 liñas maquetadas. Ademais haberá que escoller cinco palabras

clave que definan o contido do traballo e presentalas no idioma orixinal do traballo e na súa tradución ao inglés.

Texto

Empregarase a cursiva para aquelas palabras que se utilicen como denominacións técnicas ou sexan alleas á lingua na que se redacta o orixinal.

Utilizaranse as comiñas « ... » para as citas textuais breves (inferiores a 50 palabras); as demais irán en parágrafo á parte e sangradas na marxe esquerda sen entrecomiñar. As comiñas simples " resérvanse para conter significados. As supresións de texto nas citas indicaranse mediante tres puntos entre corchetes [...]. As intervencións do autor nas citas tamén se farán entre corchetes.

Citas bibliográficas

Citas parentéticas complementarias da bibliografía final.

No texto, entre paréntese, sitúase o apelido (ou apelidos, se se considera) do autor ou autores, con minúscula e sen a inicial do nome propio, seguido por coma, espacio e ano de publicación.

Se é preciso, despois de dous puntos, irá o número de páxina (se se sinala a primeira e a última, sepáranse por un guión). Se se trata dunha obra en varios volumes, antepoñerase o número do que corresponda ó da páxina, separados por coma. Se o envío non é a unha páxina senón a unha columna, un documento, etc. incluírase antes da cifra a abreviatura correspondente.

Exemplos: (Miguez, 2000), (García Bellido, 1943: 21), (Pastoureaux, 1988: 261-316), (Meijide, 1988: doc. 2, 38).

Cando no mesmo ano hai dúas ou máis publicacións dun mesmo autor ás que hai que referirse, colócase detrás do ano unha letra para identificalas: (Monteagudo, 2000a). Cando se inclúe o nome do autor no texto, entre parénteseponse só o ano e, se procede, as páxinas. Exemplo: Como indicou Barreiro Fernández (1984: 51)...

Se hai máis dun autor, inclúense todos ata tres, separados por comas, e se hai máisponse só o primeiro seguido de et al.

Notas ó pé

As notas ao pé aparecerán ao final do texto e non conterán referencias bibliográficas, xa que estas deberán aparecer dentro do propio texto e colocadas entre parénteses. As notas ao pé servirán unicamente para desenvolver de forma somera algunha idea ou aportación que non vaia aparecer no texto do artigo. Empregaranse as notas ao pé para citar as obras literarias antigas, as notas ao pé e os recursos electrónicos:

Recursos e edicións dixitais

Indicarase a dirección web e a data de consulta entre corchetes.

RICCIONI, Stefano (2008): «Épiconographie de l'art roman en France et en Italie (Bourgogne/Latium). L'art médiéval en tant que discours visuel et la naissance d'un nouveau langage», Bulletin du Centre d'Études Médiévales d'Auxerre, no 12 [<http://cem.revues.org/index7132.html>]. Consulta de 10-10-2008].

Notas de prensa

Poderán ir como nota ao pé indicando o título da publicación, a data de publicación, o número do exemplar e as páxinas. En caso de contar un título a nota ou a imaxe empregada, deberá ser escrito en cursiva.

Obras literarias antigas

Acoleranse ás referencias abreviadas de uso común, precedidas do nome do autor en maiúscula e do título da obra: SAN ISIDORO, Etimologías, II, 3, 5, entendéndose libro II, capítulo 3, sección 5. No caso de utilizar edicións modernas das mesmas, seguirase o formato da norma antecedente. Os textos bíblicos serán citados así: Éxodo 5, 1-2; Apocalipsis 12, 7. Pódense tamén utilizar as abreviaturas convencionais dos libros: Ex. 5, 1-2; Ap. 12, 7.

Bibliografía final

Monografías e obras colectivas

APELIDO(S), Nome completo (ano): Título en cursiva. Editorial, lugar de edición, [vol./tomo]. De existir varios autores, cada nome e apelido(s) se separarán por punto e coma. BARNAY, Sylvie (1999): Le ciel sur la terre. Les apparitions de la Vierge au Moyen Âge. Éditions du Cerf, París.

Se se trata dunha obra colectiva citada na

súa integridade, indicarase «ed./dir./coord.» entre o nome do compilador e o ano de edición.

CARRERO, Eduardo; RICO, Daniel (eds.) (2004): Catedral y ciudad medieval en la Península Ibérica. Nausicaá, Murcia.

Artigos de revistas

APELIDO(S), Nome completo (ano): «Título». Nome da revista en cursiva, vol./tomo, no, páxinas. YARZA LUACES, Joaquín (1974): «Iconografía de la Crucifixión en la miniatura española, siglos X al XII». Archivo Español de Arte, t. XLVII, no 185, pp. 13-38.

Capítulos de libros e contribucións en actas de congresos

APELIDO(S), Nome completo (ano): «Título». En: APELIDO(S), Nome completo (ed./dir./coord.): Título do libro ou volume de actas en cursiva. Editorial, Lugar de edición, [vol./tomo], páxinas. KENAANKEDAR, Nurith (1974): «The Impact of Eleanor of Aquitaine on the Visual Arts in France». En: AURELL, Martin (dir.): Culture Politique des Plantagenêt. Université de Poitiers-Centre d'Études Supérieures de Civilisation Médiévale, Poitiers, pp. 39-60.

Se o autor do capítulo coincide co autor do libro, non se reitera o nome, dándose por sobreentendido. SAUERLANDER, Willibald (1974): «Über die Komposition des Weltgerichts-Tympanons in Autun». En: Romanesque Art. Problems and Monuments. The Pindar Press, Londres, vol. I, pp. 223-267.

Catálogos de exposicións

Título da exposición en cursiva (ano), catálogo da exposición (Lugar, ano). Editorial, Lugar de edición. The Year 1200. A Centennial Exhibition at The Metropolitan Museum of Art (1970), catálogo da exposición (Nueva York, 1970). The Metropolitan Museum of Art, Nueva York.

No caso de citar unha contribución concreta dentro dun catálogo, proceder segundo a norma precedente incluíndo os datos precisos da exposición de acordo coa presente norma. CUADRADO, Marta (2001): «Virgenes abrideras». En: Maravillas de la España Medieval. Tesoro sagrado y monarquía, catálogo da exposición (León, 2000-2001). Junta de Castilla y León, vol. I, pp. 439-442.

Teses doutorais e memorias de investigación inéditas

APELIDO(S), Nome completo (ano): Título da tese en cursiva. Tese doctoral/memoria de investigación inédita, Universidade/centro de investigación.

PÉREZ HIGUERA, María Teresa (1974): Escultura gótica toledana. La catedral de Toledo (siglos XIII- XIV). Tesis doctoral inédita, Universidad Complutense de Madrid.

Edicións de fontes e obras literarias

NOME E APELIDO(S) (ano): Título en cursiva. Edición de APELIDOS, Nome (ano da edición moderna): Título da edición en cursiva. Editorial, Lugar de edición, [volume/tomo].

JOHANNES GERSON (1363-1429): Opera Omnia. Edición de DU PIN, Louis Ellies (1987): Johannes Gerson. Opera Omnia. George Olms Verlag, Hildesheim, vol. III.

Se non se pode precisar a data exacta da fonte orixinal, indicárase o século, e se tampouco fose posible indicar isto, deixárase en branco indicando ó final a data da edición moderna.

Ilustracións

As imaxes incluídas serán fotografías ou deseños libres de dereitos. En caso de reproducir imaxes xa publicadas, deberá citarse debidamente a fonte orixinal. No caso de imaxes tomadas de Internet, especificárase a dirección web e a data de captura. En todo caso, o autor do traballo será o responsable de calquera posible vulneración de dereitos. O envío das imaxes debe facerse en formato JPG ou TIFF, cunha calidade mínima que permita a súa edición e maquetación. De non ser así, poderá ser descartada. De existir un lugar determinado dentro do texto para a colocación das imaxes, debe ser indicado cunha numeración correlativa (Imaxe 1, Imaxe 2, etc.) para facilitar o traballo de edición posterior. Cada foto deberá ir acompañada dun texto para o pé de foto no que se citará a información do seguinte xeito: APELIDOS, Nome (Ano). Título ou descrición da fotografía en cursiva. Medidas, fondo.

Fig. 14. FERRER (ca.1890). Vendedoras na rúa da Porta da Vila. Arquivo Municipal de Betanzos.

Se se trata da reprodución dalgunha obra de arte o sistema será similar:

APELIDOS, Nome (Ano). Título da obra en

cursiva. Material e medidas se se coñecen. Fondo do que procede.

Fig. 15. LÓPEZ CRESPO, J. (1903). José Ildefonso Portal Montenegro. Museo das Mariñas.

Dereitos

Os autores serán sempre os responsables legais dos seus textos. Non se poderá esixir ningún tipo de remuneración económica nin a publicación do traballo supón ningún tipo de relación contractual co Concello de Betanzos.

Revisión

Será decisión do Comité Científico a publicación definitiva de cada traballo, tratando sempre de corrixir xunto co autor todos aqueles erros que sexan advertidos.

Os artigos de investigación estarán avaliados por dous expertos no tema, revisando o traballo de forma anónima seguindo o sistema de dobre cego e emitindo un informe no que se valorará a pertinencia da súa publicación.

A revista comprométese a adoptar unha decisión sobre a publicación de orixinais nun prazo de seis meses, reservándose o dereito de publicación nun prazo de dous anos, dependendo sempre das necesidades da revista.

O *Anuario Brigantino* contactará cos avaliadores aos que lles remitirá unha copia do texto sen indicio directo da identidade do autor e un modelo de informe no que se poida avaliar o contido do artigo, os aspectos formais, a calidade do texto, a clasificación tipolóxica no que deberemos encadralo e un veredicto no que se aconselle ou non a súa publicación ou a súa corrección. Estes datos poden ser enviados ao autor, tamén de forma anónima para o seu coñecemento e para favorecer as eventuais modificacións.

Corrección

Casa dos Espellos conta cun Comité de Redacción que revisará todos os textos e poderá propoñer modificacións nos mesmos aos autores, que disporán dun prazo máximo de dúas semanas para solventar os erros indicados. Non se permitirán cambios substanciais do texto entregado.